

malo pažnje i strpljivosti moći će razumjeti slovenski jezik *Uvoda*. Stoga ga toplo preporučamo.

Adalbert REBIĆ

W. RADER: THE CHURCH AND RACIAL HOSTILITY. A HISTORY OF INTERPRETATION OF EPHESIANS 2:11-22, Tübingen, J. C. B. Mohr 1978, str. 273

Ova knjiga je doktorska dizertacija priređena za sveučilište u Baselu pod vodstvom O. Cullmanna. Obraduje povijest tumačenja Ef 2,11-22 sa stajališta odnosa među pripadnicima različitih rasa, osobito bijelaca i crnaca u Americi. Autor je pošao od Cullmannove teze da se Heilsgeschichte (koju on preriče kao *redemptive history*) treba odražavati na kršćanskoj etici. Knjiga je objavljena u nizu Beiträge zur Geschichte der biblischen Exegese, a pokušava sagledati koliko su komentatori i propovjednici u Ef vidjeli smjernice za odnose između Crkve i židovstva te između različitih rasa i socijalnih grupa u *svoje vrijeme*.

Od komentatora prvih triju stoljeća R. prepričava ili navodi misli Ignacija Antiohijskog, Herme, Justina, Ireneja, Hipolita, Tertulijana, Klementa Aleksandrijskog, Origena i Ciprijana. Ovi su se oci borili protiv gnostika koji su tvrdili da Isus nije pravi čovjek te da se novozavjetna zajednica nikako ne nastavlja na starozavjetnu. Justin je vidio vrijednost kršćanstva u tome što može ujediniti različito i oprečno, iako ne citira Ef 2. Irenej je smatrao da teolozi trebaju istražiti značenje Pavlove nauke o poganima kao sugrađanima svetih i ukućanima Božjim. Za Klementa je „novi čovjek“ Crkva, za Origena pak jedinstvo viših bića i čovjeka. Ciprijan u borbi za jedinstvo Crkve nije znao koristiti Ef.

U slijedećem razdoblju broj Židova u Crkvi spao je skoro na nulu i tekst je tumačen samo sa stajališta unutarcrkvenih odnosa. Najutjecajniji je bio Ivan Križostom koji Grke smatra prvom nacijom te odatle pokrštene pogane glavnima u Crkvi. „Pregrada razdvojnica“ nisu imu Židovi i pagani prije dolaska Kristova nego otklonjene prepreke između krštenih Židova i krštenih pogana. On također ističe diskontinuitet između Izraela i Crkve. Augustin se nadahnjivao Ef 2 u raspravama s donatistima koje je nazivao braćom i onda

kad odbijaju prihvatiti puno kršćansko ime i mir koji je donio Krist. Manihejcima je predbacio da sami sebe isključuju iz Crkve kad odbacuju SZ i Židove.

U srednjem vijeku među teolozima Zapadne Crkve nema zanimanja za odnose prema Židovima pri komentiranju Ef 2. Za Tomu Akvinskog „pregrada razdvojnica“ je Zakon koji traži djela. Toma povezuje Ef 2 s Rim 3,27 te 1 Iv 4,15.

S reformacijom počinje nov pristup Pavlu a time i Ef 2. Španjolski Isusovac A. Salmeron, tumačeći Ef 2 tvrdi da vjernici ne smiju mrziti druge nacije, makar one i ne bile katoličke, jer „tko prezire drugi narod ili rasu, nezreo je i još nije odbacio starog čovjeka“ (str. 68). On je izričito osudio katoličku diskriminaciju prema Židovima i muhamedancima. Kao i u doba patristike, katolički komentatori gledaju Ef 2,11-22 u svjetlu povezanosti krštenih Židova i krštenih pogana u Crkvi, ali i u svjetlu otklonjenog neprijateljstva između Boga i ljudi.

Reformatori su se s bijesom okomili na katoličko tumačenje Ef 2,20 gdje su apostoli i proroci nazvani temeljem Crkve a Krist ugao-nim kamenom. Napadali su katoličko poimanje jedinstva Crkve koje je za protestante prvenstveno unutarnje jedinstvo vjere, a ne vanjske organizacije. Ipak se ni protestanti nisu u svemu slagali pri tumačenju Ef 2. Problem je koji zakon je Krist dokinuo u kojem tijelu (Ef 2,14-15). Prema Lutheru Židove i pagane dijelila je oholost Židova zbog ispunjavanja Zakona. Krist je to otklonio poslavši Duha koji u vjernicima ispunjava njegov zakon. Luther papu i njegove sljedbenike izjednačuje sa Židovima u vrijeme Pavla (str. 79). Zwingli uči da je Krist dokinuo samo obredni zakonik. Protestant Martin Bucer (1491-1551) smatra pravim Židovima one koji prihvate kršćanstvo, a onima koji to odbijaju savjetuje da odsele iz gradova s kršćanskim življem jer svojim obdržavanjem Zakona izazivaju hostilnost kod kršćana i dovode u pogibelj vjeru jednostavnih (85).

U sedamnaestom stoljeću komentari Ef 2 nastavljaju se kretati na liniji čisto unutarnjeg ili svakako i vanjskog jedinstva Crkve. Grotius je u ovom stoljeću skrenuo pažnju na filološko značenje grčkog teksta, a Cappellus iznio mišljenje da je „pregrada razdvojnica“ hramski zid koji je dijelio svetinju nad svetinjama od poganjskog svijeta. Komentare osamnaestog stoljeća R. svrstava u dvije grupe: „pijetisti“ i „racionalisti“. Objе grupe tumače Ef 2 u smislu pomirenosti s Bogom s time da pijetisti više traže duhovnu pomoć za život pojedinog kršćanina, a racionalisti ili prosvjetitelji moralnu snagu za cijeli narod.

U devetnaestom stoljeću postavljeno je pitanje autorstva Ef i odnosa ove poslanice prema ostalim spisima NZ. Komentare ovog razdoblja R. dijeli u povijesno—kritične (Baur, Holtzmann, von Soden, i dr.), filološke (Meyer, Rückert, Eadie), teološke (Westcott, Feine i dr.), propovjedničko—pastoralne (Schleiermacher, Maurice i dr). Najveću buru izazvao je Baur koji je pod utjecajem Hegelova poimanja povijesti vidio u Ef potvrdu svoje teorije o stapanju dviju oprečnih partija prve Crkve („petrovci“ i „pavlovci“) u jednu. Autora Ef Baur je tužio da ne razumije Pavlov pojam vjere te da proklamira površno izvanjsko jedinstvo. Neki komentatori pod natuknicom „višeg jedinstva“ opisuju novog čovjeka koji živi u situaciji nadraštenog neprijateljstva između Židova i pogana, ali je zato viši od drugih, osobito od Židova. Von Soden vidi u jedinstvu o kojem govori Ef jedinstvo cijelog ljudskog roda. U SAD su pobornici ropstva marljivo navodili mjesta iz SP gdje se govori o robovima kao o normalnoj društvenoj pojavi ali su brižno izbjegavali Ef 2, a jednakost o kojoj govori 2,11—22 tumačili kao jednakost pred Bogom s time da su razlike među ljudima i dalje opravdane.

Najviše prostora posvećuje R. komentatorima dvadesetog stoljeća (str. 176—249). Dijeli ih na one koji tumače Ef 2 u svjetlu gnostičke pozadine (Schlier, K. L. Schmidt, Käsemann i dr), zatim na one koji Ef razumijevaju u svjetlu SZ i rabinske literature (Percy, Mussner, Schweizer, M. Barth i dr), nadalje one koji su primijenili Formgeschichte na Ef (Schille, Gnlika, Kirby i dr) te one koji gledaju u Ef sociološku dimenziju (Dix, Reicke, Zoellner, Dodd i dr). Neki događaji u svijetu i u kršćanskim zajednicama utjecali su na to da bibličari našeg stoljeća čitaju i tumače Ef s novim žarom. U te događaje spada najprije ekumensko gibanje i misijska djelatnost, zatim stav prema nacionalsocijalizmu u Njemačkoj i konačno stav prema Židovima u toku drugog svjetskog rata i nakon što su ponovo uspostavili svoju državu. R. s poštovanjem citira ekumenske izvode kardinala Willebrandsa te Deklaraciju Sabora o odnosu prema nekršćanskim religijama. Od njemačkih teologa u toku rata najviše prostora posvećuje Bonhoefferu koji je mučenik otpora fašizmu i koji uči da je Crkva zajednica (rasno) različitih, odazvanih Riječi. Posebni odsjek u ovom poglavlju posvećen je odnosima između bijelaca i crnaca u SAD (str. 235—246), jer su američki borci za stvarnu jednakopravnost crnaca u Crkvi u Ef vidjeli nauku da je Crkva zajednica vjernika koji imaju povjerenja jedni u druge unatoč barijeri rasa (str. 243).

U zaključku R. pokazuje kako su povijesni događaji utjecali na pristup poslanici Ef te se žali što su bijelci obično govorili o jedinstvu Crkve ignorirajući rasne razlike. Napominje da crnci odbacuju jedinstvo koje ne respektira njihov rasni identitet. Na bitnu narav Crkve spada da bude mjesto gdje se liječe podjele te tako postaje služiteljica takvog liječenja u svijetu. Jer Ef 2:11—22 ne ograničava svoju nauku samo na Crkvu“ (str. 255).

Raderova studija je vrijedan doprinos brojnoj literaturi o poslanici Ef koja današnje bibličare zanima sa stajališta kozmičke kristologije te jedinstva i raznolikosti Crkve. Iz njegove studije očito je da povijesni pokreti, na žalost i na sreću, utječu na razumijevanje Svetog pisma u kršćanskoj zajednici. Mi se danas čudimo što su neki teolozi iz razdoblja otaca, srednjeg vijeka i protureformacije tako nategnuto tumačili Ef bez ikakvog uvažavanja doslovnog smisla i povijesnog konteksta, a još smo više smučeni što su u naše dane neki komentatori pokušali naći u SP potvrdu za zlokovnu teoriju o povlaštenosti jedne rase i zapostavljenosti drugih. S druge strane, ponosni smo što je ekumensko gibanje i nastojanje oko izgradnje pravednijeg svijeta utjecalo i na bibličare da u Ef otkriju svu širinu kršćanske vizije svijeta.

Rader ponekad previše traži apliciranu egzegezu koja vodi računa o današnjim potrebama kršćana i svih ljudi. Međutim, svaka aplikacija treba biti temeljena na poruci doslovnog smisla svetog teksta koju možemo otkriti lingvističkom i povijesno—kulturnom analizom teksta. Što Bog govori nama danas po svojoj nadahnutoj riječi, možemo razabrati samo ako ozbiljno i smireno razaberemo što je njegova riječ značila prvim povijesnim slušaocima i čitaocima.

Mato ZOVKIĆ

N. HOHNJEC: "DAS LAMM — TO ARNION" IN DER OFFENBARUNG DES JOHANNES. EINE EXEGETISCH — THEOLOGISCHE UNTERSUCHUNG". Roma, Herder 1980 str. 175.

Autor je svećenik zagrebačke nadbiskupije, a knjiga je doktorska disertacija izrađena pod vodstvom talijanskog specijalista za Otk Uge Vannia i obranjena na teološkom fakultetu Papinskog sveučilišta Gregoriana u Rimu u jesen 1979. Ova studija obrađuje temu o Jaganjcu u Knjizi otkrivenja. Knjiga je podijeljena